

که به نظر ناشی از تصحیف می‌باشد. برخی چاه معروف به ودی بن امیر جمال حسین از اشراف حسینی را از نام‌های متأخر این چاه دانسته‌اند.^۷ در برخی سفرنامه‌های قرن ۱۳ق. از این چاه با نام چاه وزاد یاد شده است.^۸ از سبب این نامگذاری‌ها، حفر کننده و مالک چاه گزارشی در دست نیست.

از چاه ابی عنبه، در منابع سیره، مغازی و در گزارش‌های برخی غزوات پیامبر ﷺ یاد شده است. در گزارشی به هنگام عزیمت مسلمانان برای نبرد بدر (سال دوم) پیامبر ﷺ به قیس بن ابی صعصعه دستور داد تا تعداد نیروهای سپاه را به او گزارش دهد. قیس پس از شمارش نفرات سپاه، در کنار چاه ابی عنبه، گزارش آن را به حضرت داد.^۹ پس از آن، پیامبر ﷺ در همین مکان از سپاه سان دید و نوجوانان کم سن حاضر در سپاه را به مدینه بازگرداند.^{۱۰} برخی توقف حضرت را کنار چاه سقیا دانسته‌اند.^{۱۱} در گزارشی دیگر آمده است که آن حضرت کنار چاه ابی عنبه، ابولبابه را به عنوان جانشین خود در مدینه تعیین کرد و به

۷. وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۴۳؛ الجواهر الثمینه، ص ۱۲۱.

۸. هدایة الحجاج، ص ۲۱۴.

۹. المغازی، ج ۱، ص ۲۶.

۱۰. الطبقات، ج ۲، ص ۸؛ بهجة النفوس، ج ۱، ص ۳۱۹.

۱۱. الطبقات، ج ۱، ص ۳۹۳.

فراهانی، به کوشش گلزاری، تهران، فردوسی، ۱۳۶۲ش؛ سفرهای زیارتی در فرهنگ مردم: علی‌رضا هاشمی، تهران، مشعر، ۱۳۸۸ش؛ طهران قدیم: جعفر شهری، تهران، معین، ۱۳۸۲ش؛ فرهنگ آنتدراج: محمد دبیرسیاقی، تهران، خیام، ۱۳۳۵ش؛ کلک (ماهنامه): کسری حاج سید جوادی، تهران، ۱۳۷۰ش؛ لغت نامه: دهخدا (م. ۱۳۲۴ش). زیر نظر محمد معین و سید جعفر شهیدی، تهران، مؤسسه لغت نامه و دانشگاه تهران، ۱۳۷۳ش.

ابراهیم احمدیان

چاه ابی عنبه: از چاه‌های مشهور مدینه و توقفگاه پیامبر ﷺ در برخی غزوات

چاه ابی عنبه از چاه‌های معروف مدینه، واقع در حره غربی مدینه، نزدیک به چاه سقیا^۱ و در مسیر راه مدینه به مکه^۲ است. فاصله این چاه را تا مدینه با اختلاف یک^۳ یا دو میل^۴ دانسته‌اند. از این چاه با نام ابی عنبه^۵، یا بئر عنبه^۶ نیز یاد شده

۱. التعریف بما أنست الهجرة، ص ۱۶۵.

۲. نک: المغازی، ج ۱، ص ۳۳۵؛ معجم البلدان، ج ۲، ص ۸۶.

۳. الاماکن، ص ۱۶۷؛ الامکنة و المیاہ، ج ۲، ص ۳۰۹؛ معجم

البلدان، ج ۱، ص ۳۰۱.

۴. معجم ما استعجم، ج ۳، ص ۹۷۴؛ المعالم الاثیره، ص ۲۰۳.

۵. تفسیر ابن ابی حاتم، ج ۲، ص ۸۱۶؛ تاریخ مدینة دمشق، ج ۴۹،

ص ۴۷۲؛ اسد الغابه، ج ۵، ص ۹۳.

۶. موسوعة مرأة الحرمین، ج ۴، ص ۷۸۱-۷۸۲.

مدینه باز گرداند.^۱

همچنین پس از نبرد احد (سال سوم) پیامبر ﷺ برای دفع خطر بازگشت احتمالی مشرکان، نیروهای خود را جمع کرد و برای تعقیب آنان از مدینه خارج شد و تا چاه ابی عنبه آمد. در این غزوه که با نام حمراء الاسد معروف شد، پیامبر ﷺ در کنار این چاه از نیروهای خود سان دید و برای مجروحانی که هنوز جراحاتشان از نبرد احد التیام نیافته بود، ولی با آن حال در سپاه حاضر شده بودند، دعا کرد.^۲

در سال هشتم، آن گاه که پیامبر ﷺ بر آن شد تا به تلافی پیمان شکنی قریش، مکه را فتح نماید، آن حضرت نیروهای خود را کنار چاه ابی عنبه جمع کرد و پرچم های سپاه را در این مکان بین افراد توزیع کرد.^۳ از مجموع این گزارش ها برمی آید که محل این چاه، مکانی مناسب برای تجمع و ساماندهی لشکر پیامبر در حرکت های نظامی، به سمت جنوب و مکه، بوده است.

در کتب حدیثی^۴ نیز از این چاه، ضمن

روایتی، یاد شده است. در این روایت، آن گاه که پدر و مادر کودکی برای بر عهده گرفتن کفالت فرزند خود اختلاف پیدا کردند و برای داوری نزد رسول خدا ﷺ آمدند، زن با این ادعا که فرزندش برای او، همیشه از چاه ابی عنبه آب می آورد، تقاضا داشت تا فرزندش نزد او بماند. ابن زبالبه (م. بعد از ۲۰۰ق.). مشابه چنین گزارشی را از ابن جریر نقل کرده است؛ به گزارش وی، در زمان ابوبکر، عاصم بن عمر مورد نزاع پدر و مادر بزرگ خود قرار گرفت. مادر بزرگ عاصم، نزد ابوبکر، مدعی شد که وی برایش از چاه ابی عنبه آب می آورد.^۵

از مجموعه این گزارش ها بر می آید که آب این چاه قابل شرب و مورد استفاده مردم مدینه بوده است. به رغم آن که سفرنامه نویسان قرن ۱۳ق. از این چاه یاد کرده اند،^۶ از موقعیت کنونی آن اطلاعی در دست نیست.

◀ منابع

اسد الغابه فی معرفة الصحابه: علی بن محمد بن الاثیر (۵۵۵-۶۳۰ق.)، بیروت، دار الکتب العربی؛ الاماکن او ما اتفق لفظه و افترق مسماه

۵. اخبار المدینه، ص ۲۱۷؛ وفاء الوفاء، ج ۳، ص ۱۴۳.

۶. هدایة الحجاج، ص ۲۱۴.

۱. عبون الاثر، ج ۱، ص ۲۸۷.

۲. المغازی، ج ۱، ص ۳۳۵؛ تفسیر ابن ابی حاتم، ج ۲، ص ۸۱۶؛ الدر المنثور، ج ۲، ص ۱۰۱.

۳. المغازی، ج ۲، ص ۸۰۰؛ امتاع الاسماع، ج ۷، ص ۱۶۸.

۴. سنن ابی داود، ج ۱، ص ۵۰۹؛ سنن الدارمی، ج ۲، ص ۱۷۰؛

سنن النسائی، ج ۶، ص ۱۸۵.

النسائي: احمد بن على النسائي (٢١٥-٣٠٣ق.)، تحقيق صدقي جميل العطار، بيروت، دار الفكر، ١٣٤٨ق؛ **الطبقات الكبرى:** محمد بن سعد (م. ٢٣٠ق.)، به كوشش محمد عبدالقادر عطا، بيروت، دار الكتب العلمية، ١٤١٠ق؛ **عيون الاثر في فنون المغازي و الشمائل و السير (السيرة النبويه):** فتح الدين محمد بن سيد الناس (م. ٧٣٤ق.)، به كوشش ابراهيم محمد رمضان، بيروت، دار القلم، ١٤١٤ق؛ **في محاسن المدينة:** محمد كبريت الحسيني (م. ١٠٧٠ق.)، به كوشش اسماعيل، بيروت، دار الكتب العلمية، ١٤١٧ق؛ **المعالم الاثريه:** محمد محمد حسن شراب، بيروت، دار القلم، ١٤١١ق؛ **معجم البلدان:** ياقوت بن عبدالله الحموي (م. ٦٢٦ق.)، بيروت، دار صادر، ١٩٩٥م؛ **معجم ما استعجم من اسماء السبلاد و المواضع:** عبدالله بن عبدالعزيز البكري (م. ٤٨٧ق.)، به كوشش السقاء، بيروت، عالم الكتب، ١٤٠٣ق؛ **المغازي:** محمد بن عمر الواقدي (م. ٢٠٧ق.)، به كوشش مارسدن جونز، بيروت، مؤسسة الاعلمي، ١٤٠٩ق؛ **موسوعة مرآة الحرمين الشريفيين:** ايوب صبري باشا (م. ١٢٩٠ق.)، القاهرة، دار الآفاق العربيه، ١٤٢٤ق؛ **هداية الحجاج (سفرنامه مکه):** سيد محمدرضا طباطبائي، به كوشش جعفر يان، قم، مورخ، ١٣٨٦ش؛ **وفاء الوفاء باخبار دارالمصطفى:** على بن عبدالله السمهودي (م. ٩١١ق.)، به كوشش محمد محيي الدين عبدالحميد، بيروت، دار الكتب العلمية، ٢٠٠٦م.

سيد على خيرخواه علوي

من الامكنه: محمد بن موسى الحازمي (م. ٥٨٤ق.)، به كوشش حمد الجاسر، بي نا، بي تا؛ **امتاع الاسماع بما للنبي من الاحوال و الاموال و الحفدة و المتاع:** احمد بن على المقريزي (م. ٨٤٥ق.) به كوشش محمد عبدالحميد النميسي، بيروت، دار الكتب العلمية، ١٤٢٠ق؛ **بهجة النفوس و الاسرار:** عبدالله المرجاني (م. ٦٩٩ق.)، به كوشش محمد عبدالوهاب، بيروت، دار الغرب الاسلامي، ٢٠٠٢م؛ **تاريخ مدينة دمشق:** على بن الحسن بن عساكر (م. ٥٧١ق.)، به كوشش على شيري، بيروت، دار الفكر، ١٤١٥ق؛ **التعريف بما أنست الهجره من معالم دارالهجره:** محمد بن احمد المطري (م. ٧٤١ق.)، به كوشش الرحيلي، رياض، دار الملك عبدالعزيز، ١٤٢٦ق؛ **تفسير ابن ابى حاتم (تفسير القرآن العظيم):** ابن ابى حاتم (م. ٣٢٧ق.)، به كوشش اسعد محمد، بيروت، المكتبة العصريه، ١٤١٩ق؛ **الجواهر الثمينه في محاسن المدينة:** محمد كبريت الحسيني (م. ١٠٧٠ق.)، به كوشش محمد حسن اسماعيل، بيروت، دار الكتب العلمية، ١٤١٧ق؛ **اخبار المدينة:** محمد بن الحسن ابن زياله (م. ١٩٩ق.)، به كوشش ابن سلامه، مركز بحوث و دراسات المدينه، ١٤٢٤ق؛ **الدر المنثور في التفسير بالمأثور و هو مختصر تفسير ترجمان القرآن:** عبدالرحمن بن ابى بكر السيوطي (٨٤٩-٩١١ق.)، بيروت، دار المعرفه، ١٣٦٥ق؛ **سنن ابى داود:** ابوداود سليمان بن الاشعث (م. ٢٧٥ق.)، به كوشش سعيد اللحام، بيروت، دار الفكر، ١٤١٠ق؛ **سنن الدارمي:** عبدالله بن عبدالرحمن الدارمي (م. ٢٥٥ق.)، بي جا، دار احياء السنه النبويه، بي تا؛ **سنن**